

УДК 342.9/.7

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2025.1.14>

Марія Вікторівна Колеснікова,

кандидат юридичних наук, доцент,
Сумський державний університет,
навчально-науковий інститут права,
кафедра адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки (доцент);

 <https://orcid.org/0000-0003-3060-158X>,
e-mail: m.kolesnikova@jur.sumdu.edu.ua;

Анастасія Вадимівна Лемешенко,

Сумський державний університет,
навчально-науковий інститут права (студентка);

 <https://orcid.org/0009-0005-1339-4402>,
e-mail: lemeshenkonastya53@gmail.com

АДАПТАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА ДО БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проаналізовано вплив безпекового аспекту на організацію та функціонування механізму адміністративного судочинства в умовах воєнного стану. Виокремлено та досліджено основні безпекові бар'єри для відправлення правосуддя в умовах постійних загроз обстрілів. Окремо акцентовано увагу на регулюванні процесу участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції та особливостях практичної реалізації цієї можливості в адміністративному судочинстві. Виявлено необхідність розширення можливостей безпечного відправлення правосуддя шляхом удосконалення електронного судочинства або створення інструментів, які сприятимуть розширенню доступності судочинства та захисту права на забезпечення безпеки життя і здоров'я кожного учасника судового процесу.

Ключові слова: адміністративне судочинство, безпекові бар'єри, засідання в режимі відеоконференції, воєнний стан, електронне судочинство.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Законодавець у ст. 64 Основного Закону України у відсилний спосіб закріплює неприпустимість обмеження конституційного права на звернення до суду та судовий захист прав і свобод особи в умовах воєнного стану¹. У цій нормі знайшла своє відображення ідея

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL:

невідчужуваності, непорушності та неприпустимості звуження права на судовий захист кожної особи. З огляду на це правосуддя має залишатись базовою юридичною можливістю, яка повинна існувати і мати здатність реалізовуватись навіть під час дії особливого правового режиму. Крім того, доцільно звернутись до ч. 1 ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», де вказується про неприпустимість припинення повноважень органів судової влади¹. Також у цьому нормативно-правовому акті констатовано, що повноваження судів не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану. Таким чином, законотворцем було імплементовано принцип безперервності здійснення правосуддя та наголошено на його важливості.

Не потребує доведення той факт, що наслідком уведення 24 лютого 2022 року правового режиму воєнного стану, зумовленого актом військової агресії з боку країни-терориста, стали кардинальні зміни в усіх сферах суспільного та державного життя, і сфера судочинства не є винятком. Основним викликом для забезпечення сталого функціонування судової гілки влади є забезпечення безпечного середовища відправлення правосуддя. Актуальність тематики зумовлена перманентними атаками держави-агресора на цивільну та критичну інфраструктуру, до якої належить сектор правосуддя, що ускладнює забезпечення безпеки життя і здоров'я учасників судового процесу та реалізацію права на судовий захист.

Стан дослідження проблеми

Обрана тематика є новою для наукового дослідження, що зумовлено порівняно нещодавнім уведенням воєнного стану на території нашої держави, однак особливості функціонування інституту адміністративної юстиції в умовах цього правового режиму – популярний предмет вивчення вітчизняних дослідників. Низка вітчизняних науковців фрагментарно висвітлювала окремі аспекти цієї проблематики. Механізм доступу до правосуддя та особливості здійснення адміністративного судочинства в умовах воєнного стану стали предметом дослідження таких учених, як А. Й. Герич, А. В. Завидняк, Д. К. Задаля, Д. С. Тихонова, А. Г. Соломаха, Т. В. Яковець та ін. Зміну територіальної підсудності адміністративних справ досліджували А. А. Паскар, І. С. Похиленко, І. В. Міщук, Б. С. Киричук. Нормативне регулювання та перспективи законодавчих змін, спрямованих на вдосконалення адміністративного судочинства, вивчали

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 05.12.2024).

¹ Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 05.12.2024).

О. М. Дубенко, А. Л. Паскар, Ю. І. Цвіркун та ін. Водночас ці дослідження здійснювались або фрагментарно щодо окремих аспектів, або занадто широко, охоплюючи весь спектр проблематики. Тому вплив безпекового аспекту на організацію та функціонування механізму адміністративного судочинства детально не було досліджено, що свідчить про актуальність вивчення цієї тематики і необхідність її ґрунтовного аналізу.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає в поглибленому аналізі впливу безпекового аспекту на організацію та функціонування механізму адміністративного судочинства в умовах воєнного стану. *Задля* досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі *завдання*: дослідити безпекові виклики організації правосуддя та охарактеризувати особливості адаптації й реагування судової системи на них; проаналізувати діяльність і роль адміністративного судочинства в аспекті забезпечення та захисту права на життя і здоров'я.

Наукова новизна дослідження

Здійснено комплексний аналіз адаптації системи адміністративного судочинства до викликів у сфері забезпечення безпеки учасників судового процесу шляхом дослідження нормативних актів та судової практики. Виокремлено недоліки змін до нормативної бази адміністративного судочинства, запропонованих суб'єктом законодавчої ініціативи. Крім того, зроблено внесок у розвиток теорії та практики адміністративного судочинства. Робота спрямована на вдосконалення чинних механізмів в аспекті створення безпекового середовища для відправлення правосуддя.

Виклад основного матеріалу

Невідчужуваність і непорушність права на судовий захист, неприпустимість зупинки функціонування органів правосуддя, зважаючи на ведення бойових дій на території держави, перманентні загрози безпеці учасників судового процесу та низку інших деструктивних змін, вимагають оперативної реакції держави задля підтримки безперервного та безпечного відправлення правосуддя. З метою забезпечення повноцінного функціонування судової гілки влади в сучасних умовах було реалізовано низку заходів законотворчого та нормотворчого характеру.

Одним із перших таких заходів є ухвалене Радою суддів України 24 лютого 2022 року рішення «Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні», у якому зроблено акцент на неприпустимості повного зупинення роботи органів правосуддя та надано рекомендацію тимчасово зупиняти здійснення судочинства у разі реальної загрози життю, здоров'ю та

безпеці учасників судового процесу до усунення обставин, які є причинами зупинки¹. Рада суддів України 2 березня 2022 року опублікувала рекомендації щодо організації роботи судів в умовах воєнного стану, де зазначила, що особливості роботи суду необхідно визначати, керуючись реальною поточною обстановкою в регіоні². Орган суддівського самоврядування ухвалив й інші акти, спрямовані на врегулювання діяльності судів під час дії воєнного стану, зокрема рішення «Щодо затвердження рекомендацій з оргпитань роботи суддів в умовах воєнного стану» та «Щодо обмеження доступу до публічної інформації». Акти, спрямовані на адаптацію судочинства до реалій сьогодення, ухвалювались також іншими суб'єктами. Зокрема, Верховною Радою України 3 березня 2022 року було ухвалено Закон України «Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” щодо визначення територіальної підсудності судових справ». Крім того, окремі акти, спрямовані на забезпечення належного функціонування судової гілки, ухвалювались Верховним Судом.

У цьому аспекті доцільно проаналізувати ставлення експертів незалежних європейських консультативних органів до функціонування судової гілки влади в особливих умовах. Так, Венеційська комісія як дорадчий орган Ради Європи з питань конституційного права у міркуваннях про дотримання принципів демократії, прав людини та верховенства права в умовах надзвичайного стану зазначила, що судова система повинна гарантувати здійснення права на справедливий суд навіть в умовах війни. Крім цього, функціонування судової системи за загальним правилом не повинно обмежуватися, за винятком ситуацій цілковитої необхідності або в тому разі, коли таке функціонування є фактично неможливим³. У результаті здійснення порівняльного аналізу міркувань Венеційської комісії і положень

¹ Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні : рішення Ради суддів України від 24.02.2022 № 9 // Рада суддів України : офіц. сайт. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/news/risenna-rsu-no9-vid-240222-2de02988e4.pdf> (дата звернення: 05.12.2024).

² Усім судам України! PCY опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану // Рада суддів України : офіц. сайт. 02.03.2022. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu> (дата звернення: 05.12.2024).

³ Respect for democracy, human rights and the rule of law during states of emergency: reflections. Report. Strasbourg, 19 June 2020 // Council of Europe : офіц. сайт. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)014-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)014-e) (дата звернення: 05.12.2024).

вищезгаданих актів можна констатувати повну відповідність між ними. Так, проголошується імперативна вимога про неприпустимість припинення роботи судової гілки влади та водночас допускається її тимчасове зупинення за виняткових умов, зокрема в разі загрози життю, здоров'ю та безпеці учасників судового процесу.

Сутність викладеного дає підстави стверджувати про важливість належного функціонування правосуддя в умовах особливого правового режиму як гарантії прав і свобод людини та громадянина. Слід погодитись із вітчизняними науковцями, які стверджують, що органи правосуддя – стрижнева основа забезпечення правового захисту та правопорядку в державі [1, с. 286]. Безсумнівно, ведення бойових дій на території нашої держави суттєво вплинуло на забезпечення діяльності цієї галузі державної діяльності. Зокрема, виникли перешкоди в безпечній організації діяльності судів та їх доступності для громадян, з метою нівелювання яких постала критична необхідність ужити заходів організаційного характеру, які б дозволили забезпечити належне та безперервне відправлення адміністративного судочинства в умовах тотальної небезпеки. Розглянемо детально наявні перешкоди та механізми їх вирішення.

Вагомою перепорою є проблемність фізичного доступу до судів з огляду на тимчасову окупацію територій, де вони розташовані, або їхня безпосередня близькість до лінії бойових зіткнень, що унеможливає відправлення правосуддя та ставить під загрозу життя і здоров'я учасників судового процесу. У цьому аспекті слід зауважити, що в основу судової структури покладено принцип територіальності (або просторової компетенції), відповідно до якого повноваження між судами розмежовуються залежно від території, на яку поширюються компетенції певного суду. Однак через об'єктивні причини повноцінна реалізація цього принципу в умовах безперервного терору є неможливою. Тому в ч. 3 ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» закріплено можливість зміни територіальної підсудності судових справ або місцезнаходження суду¹. Окремо Верховною Радою України з метою врегулювання цього питання 3 березня 2022 року було внесено зміни до ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус судів», відповідно до яких у разі неможливості здійснення правосуддя з об'єктивних причин під час воєнного стану, зокрема у зв'язку із воєнними діями, може змінюватись територіальна підсудність судових справ. Зміна територіальності відбувається за відповідним рішенням Вищої ради правосуддя, що

¹ Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 05.12.2024).

ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, а в разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження – за розпорядженням Голови Верховного Суду¹. Тобто парламент закріпив можливість застосування принципу екстериторіальності, згідно з яким розгляд судових справ у судах, розташованих на небезпечних територіях, можна перенести до судів, розташованих на більш безпечних територіях.

Відповідно до статистичної інформації, розміщеної у відкритому доступі на офіційному вебсайті Верховного Суду, станом на 2 вересня 2024 року територіальну підсудність змінено в 119 судах у 8 областях України². Зокрема, за рішенням Вищої ради правосуддя у Сумській області перенесено два суди: Середино-Будський районний суд Сумської області до Гадяцького районного суду Полтавської області та Великописарівський районний суд Сумської області до Охтирського міськрайонного суду Сумської області. Як бачимо із наведених прикладів, Вища рада правосуддя при перенесенні судів враховувала не лише фактор територіальної наближеності, а й зважала на такі чинники, як навантаженість судів, кількість суддів у цьому органі правосуддя, їхню кваліфікацію тощо.

Важливо зазначити, що суддів органу правосуддя, у якому змінено територіальну підсудність справ, відправляють у відрядження для здійснення правосуддя до суду, якому передано судові справи. Алгоритм дій для відрядження такий: Державна судова адміністрація України звертається з повідомленням про необхідність розгляду питання про відрядження суддів до Вищої кваліфікаційної комісії суддів, яка зі свого боку готує відповідне подання до Вищої ради правосуддя, за рішенням якої здійснюється відрядження.

З огляду на вищезазначене можна стверджувати, що в умовах воєнного стану задля забезпечення сталого функціонування судової гілки влади було впроваджено принцип екстериторіальності. Тому було змінено територіальну підсудність судових справ низки судів та передано до розгляду судів, які розташовані на території з більш контрольованою безпековою ситуацією.

¹ Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ : Закон України від 03.03.2022 № 2112-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20> (дата звернення: 05.12.2024).

² Розпорядження про визначення територіальної підсудності справ // Судова влада України : офіц. сайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/ (дата звернення: 05.12.2024).

Усвідомлюючи те, що на території України немає повністю безпечних регіонів або місць, необхідно розуміти, що забезпечити функціонування та безпеку всіх органів, наділених повноваженням здійснювати правосуддя, неможливо. Так, наприклад, станом на початок 2024 року пошкоджень різного ступеня зазнали 123 судові установи, більшість з яких розташовувалася на прифронтових територіях. Однак слід зауважити, що пошкоджень зазнали й судові установи, розташовані в тилкових регіонах, зокрема Славутський міськрайонний суд Хмельницької області¹. Тому імплементація принципу екстериторіальності не вирішує проблему руйнування приміщень судів та не ліквідовує загрозу безпеці учасників судового процесу, однак збільшує стан захищеності учасників процесу у декілька разів.

Значну проблему становить неможливість забезпечити безпеку безпосередньо під час розгляду судових справ, що впливає на рівень доступності до правосуддя. У цьому аспекті слід звернути увагу на особливості функціонування органу правосуддя в разі оповіщення органу управління цивільного захисту про загрозу атаки ворога, тобто під час повітряної тривоги. У рішенні Ради суддів України «Щодо рекомендацій з організаційних питань роботи суддів в умовах воєнного стану» презюмується недопустимість ігнорування сигналів повітряної тривоги або інших сповіщень про небезпеку². Ця норма впливає з проголошеного та закріпленого на конституційному рівні постулату людиноцентризму, відповідно до якого найвищою соціальною цінністю визнаються людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. На локальному рівні адміністративні суди в різний спосіб закріплюють неможливість відправлення правосуддя під час повітряної тривоги, наприклад у Житомирському окружному адміністративному суді цю норму імплементовано в наказі «Про порядок дій при оголошенні повітряної тривоги», а у Сумському окружному адміністративному суді – у формі оголошення на офіційному вебсайті суду.

Резюмування пріоритету життя і безпеки громадянина в аспекті відправлення правосуддя під час сигналу повітряної тривоги має наслідком відкладення або перенесення судового засідання, що значно

¹ ДСА України оприлюднила інформацію про зруйновані й пошкоджені суди станом на 10 січня 2024 року // Судова влада України : сайт. 11.01.2024. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1539038/> (дата звернення: 05.12.2024).

² Щодо рекомендацій з організаційних питань роботи суддів в умовах воєнного стану : рішення Ради суддів України від 05.08.2022. № 23 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0023414-22> (дата звернення: 01.10.2024).

ускладнює й уповільнює процес розгляду адміністративних справ. Крім цього, зважаючи на безперервний терор з боку держави-агресора, перенесення засідання не завжди має одноразовий характер. Наприклад, Кіровоградський окружний адміністративний суд відкладав розгляд справи у зв'язку з оголошенням повітряної тривоги 24 рази¹. Загалом розгляд цієї адміністративної справи тривав майже три роки. Тому деякі адміністративні суди з огляду на можливість виникнення аналогічної ситуації та ймовірність короткотривалих сигналів повітряної тривоги у разі наявності сповіщень про небезпеку не відкладають судові засідання, а оголошують технічну перерву, яка триває до моменту закінчення повітряної тривоги, після чого розгляд судової справи продовжується.

Варто звернути увагу на те, що Рада суддів України на початку повномасштабного вторгнення рекомендувала судам роз'яснювати громадянам можливість розгляду справ у режимі відеоконференції. Рекомендація була надана з огляду на безпекові умови та масове переміщення громадян як усередині країни, так і за її межі. Загалом, розгляд судової справи за допомогою відеозв'язку став доступний у 2012 році, коли було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції»².

У цьому аспекті слід враховувати те, що під час застосування дистанційної форми судового процесу має поєднуватися безпека учасників процесу та безперервність судового процесу, об'єктивована крізь призму непорушності правил судового процесу [2, с. 318]. Порядок використання цього механізму закріплений у ст. 195 Кодексу адміністративного судочинства України. Так, учасник справи має подати заяву про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду або в приміщенні іншого суду не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання. Суддя розглядає заяву без повідомлення учасників справи, за результатами чого постановляє відповідну ухвалу, копія якої не пізніше наступного дня з дня її постановлення надсилається учаснику справи та суду, який має забезпечити проведення відеоконференції. Учасник справи несе

¹ Рішення Кіровоградського окружного адміністративного суду від 20.05.2024р. у справі № 340/2162/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119338213> (дата звернення: 05.12.2024).

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції : Закон України від 04.07.2012 № 5041-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5041-17> (дата звернення: 05.12.2024).

ризик переривання зв'язку, технічної неможливості участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами суду, за винятком ситуації втрати судом технічної можливості після призначення судового засідання або під час засідання можливості забезпечити проведення розгляду справи в режимі відеоконференції¹.

Судова практика свідчить, що існує низка факторів та причин, які унеможливають задоволення адміністративними судами заяв про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Однією з таких причин є пропущення встановлених строків, наслідком чого стає втрата права на вчинення особою певної процесуальної дії. Поширеною причиною відмови у задоволенні заяви є відсутність технічної можливості суду забезпечити проведення судового засідання в режимі відеоконференції [3, с. 49]. Наприклад, Ужгородський міський районний суд своєю ухвалою відмовив у задоволенні клопотання, посилаючись на відсутність технічної можливості забезпечити проведення судового засідання в режимі відеоконференції². У цій ухвалі не конкретизовано сутність і зміст причини, однак деякі органи правосуддя надають більш детальне мотивування відмови. Так, згідно з ухвалою Сумського окружного адміністративного суду від 10 лютого 2023 року у справі № 480/8398/22 було відмовлено в задоволенні заяви представника позивача про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції у зв'язку з відсутністю технічної можливості суду забезпечити таке засідання, а саме наявністю бронювання залів судових засідань, призначених для відеоконференцій на визначений у заяві час³.

Доволі часто причиною для відмови в задоволенні заяв про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції є відсутність вагомих підстав та необхідності у проведенні засідання в дистанційному режимі. У цьому аспекті варто проаналізувати ухвалу Хмельницького окружного адміністративного суду від 1 липня 2024 року у справі № 560/7266/24, у якій суд звернув увагу на те, що участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції має винятковий характер, а

¹ Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 05.12.2024).

² Ухвала Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської обл. від 26.06.2024 : справа № 308/9590/24, провадження № 2-а/308/171/24 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119987180> (дата звернення: 05.12.2024).

³ Ухвала Сумського окружного адміністративного суду від 10.02.2023 : справа № 480/8398/22, провадження № 2-а/480/8503/22 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108912856> (дата звернення: 05.12.2024).

тому наявність вагомих причин, які ускладнюють або роблять неможливим особисту участь сторони або її представника, є обов'язковою¹. Водночас в ухвалі відсутні будь-які вказівки на положення чинного нормативно-правового акта, який закріплює наявність вагомих причин як підставу для участі в засіданні в режимі відеоконференції. Слід зауважити, що існують судові прецеденти, коли суди відмовляють у задоволенні заяви, посилаючись на вимоги нормативно-правових актів, які втратили чинність [4, с. 28]. Зокрема, в ухвалі Калинівського районного суду Вінницької області від 12 липня 2022 року у справі № 132/1347/22 суд при вирішенні питання щодо участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції оперував положеннями Порядку роботи з технічними засобами відеоконференцзв'язку під час судового засідання в адміністративному, цивільному та господарському процесах за участі сторін поза межами приміщення суду, який втратив чинність майже за два роки до моменту розгляду справи².

На основі вищенаведеного можна переконатись, що існують певні фактори та причини, що перешкоджають участі учасника справи та його представника в судовому засіданні в дистанційному форматі поза межами приміщення суду або в приміщенні іншого суду. Однак слід зауважити, що свідок, експерт, спеціаліст і перекладач узагалі позбавлені можливості брати участь у засіданні в режимі відеоконференції поза межами суду, адже вони можуть брати участь у дистанційному форматі засідання тільки в приміщенні суду. З метою усунення цієї прогалини законодавства у березні 2023 року Кабінет Міністрів України як суб'єкт законодавчої ініціативи подав до парламенту законопроект, відповідно до якого всі учасники судового процесу, зокрема судді, які розглядають справи одноособово, наділяються можливістю участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами суду³. Нині цей законопроект перебуває на

¹ Ухвала Хмельницького окружного адміністративного суду від 13.02.2023 : справа № 560/12220/22 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108938256> (дата звернення: 05.12.2024).

² Ухвала Калинівського районного суду Вінницької обл. від 12.07.2022 : справа № 132/1347/22, провадження № 2-а/132/19/22 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105301241> (дата звернення: 05.12.2024).

³ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо цифровізації судочинства та удосконалення наказного провадження у цивільному судочинстві : від 10.03.2023 № 9090 / ініціатор Д. А. Шмигаль // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41530> (дата звернення: 05.12.2024).

ознайомленні в парламенті. Вбачається, що ухвалення законопроєкту сприятиме зменшенню навантаження на систему правосуддя та забезпечить ефективний дистанційний спосіб розгляду справ. Однак у результаті аналізу проєкту можна дійти висновку, що він містить деякі проблемні аспекти та недопрацювання:

- фінансування технічних засобів, які використовуватимуть працівники суду для участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами суду, та засобів для здійснення фіксації судового засідання. Не передбачено, чи будуть працівники забезпечені державною технікою або вони експлуатуватимуть власні девайси;

- неможливість повного контролю над обмеженням спілкування між свідками. Наразі законодавство містить обмеження на одночасне перебування в залі судового засідання свідків, які ще не дали показань. Законопроєкт передбачає заборону одночасної участі у відеоконференції недопитаних свідків. Однак у режимі онлайн складно перевірити місцеперебування кожного зі свідків, зокрема існує ризик, що особи можуть перебувати в одному приміщенні під час розгляду справи;

- неврегульованість процедури підпису присяги в режимі відеоконференції. Не уточнено момент виконання цієї процесуальної дії: до початку засідання чи в режимі онлайн безпосередньо під час засідання тощо.

Викладене дає підстави стверджувати, що законопроєкт містить певні недопрацювання, однак у цілому сьогочасні реалії вимагають від законодавця розширення можливостей використання дистанційної форми участі в судовому засіданні, тому ухвалення законопроєкту з усуненням наявних недоліків лише сприятиме розвитку судочинства, гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами та підвищенню доступності судочинства з урахуванням факторів безпеки в умовах перманентних загроз.

Слід зауважити, що в умовах воєнного стану кількість судових справ, розглянутих у режимі відеоконференції, дещо зросла, якщо порівняти з попередніми роками. Так, упродовж 2023 року місцеві адміністративні суди розглянули 3 184 судові справи в режимі відеоконференції, що на 15 % більше, ніж у 2022 році. Частка розглянутих судових справ у режимі відеоконференції апеляційними адміністративними судами дещо вища, ніж у судів першої інстанції та становить 3 629 справ, що майже на 27 % більше, ніж у 2022 році¹.

¹ Аналіз стану здійснення правосуддя адміністративними судами у 2023 році // Судова влада України : офіц. сайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Analiz_KAS_2023.pdf (дата звернення: 05.12.2024).

З огляду на зазначене можна констатувати тенденцію до збільшення частки судових справ, розглянутих у режимі відеоконференції, що пояснюється низкою переваг дистанційної форми засідань над традиційною.

Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (СЕРЕЈ) разом із проєктом Ради Європи «Підтримка судової влади України для забезпечення кращого доступу до правосуддя» акцентують увагу на тому, що під час війни переведення правосуддя в дистанційну форму переслідує цілу низку легітимних цілей, включно із захистом здоров'я громадян¹. Водночас розгляд судової справи в режимі відеоконференції не є вирішенням усіх проблем, зумовлених причинами введення воєнного стану. Так, відсутність повністю безпечного місця, переривання відеоконференції під час сигналу повітряної тривоги, перебої з електропостачанням, слабкий інтернет-зв'язок через відсутність електрики – проблемні аспекти розгляду судової справи в режимі відеоконференції. Крім того, існують труднощі із забезпеченням та дотриманням вимоги публічного слухання справи (принципу гласності) та загрози зриву судового засідання у зв'язку з технічними проблемами системи внаслідок стороннього втручання, зокрема порушення режиму нарадчої кімнати [5, с. 346].

Наостанок слід зауважити, що безпековий аспект вплинув не лише на організацію адміністративного судочинства, а й на обсяг справ, які належать до предметної юрисдикції адміністративного суду. Зокрема, останнім часом спостерігається тенденція збільшення кількості публічно-правових спорів фізичних осіб із суб'єктами владних повноважень, які ухвалюють рішення під час оголошення повітряної тривоги, чим порушують право особи на забезпечення безпеки життя та здоров'я. Вирішення категорії таких справ належить до адміністративної юрисдикції.

Так, доцільно розглянути рішення Тернопільського міськрайонного суду від 6 травня 2024 року у справі № 607/2277/24. Суть справи полягає в тому, що винесення сержантом поліції постанови про накладення адміністративного стягнення та розгляд справи про адміністративне правопорушення здійснювались під час повітряної тривоги, що, на думку позивача, є порушенням права на захист і безпеку життя. Відповідач аргументував свої дії, посилаючись на те, що притягнення до відповідальності під час сигналу повітряної

¹ Аналіз законодавчих ініціатив щодо удосконалення законодавства України з питань здійснення судочинства в дистанційному (онлайн) режимі в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Жовтень 2022 // Council of Europe : офіц. сайт. URL: <https://rm.coe.int/analysis-of-legislative-initiatives-regarding-judicial-proceedings-in-/1680a99fbf> (дата звернення: 05.12.2024).

тривоги є частиною загальної стратегії створення ефективної системи реагування на вчинення адміністративних правопорушень та сприяє підтримці дисципліни й відповідальності серед населення, а розгляд справи під час повітряної тривоги відповідає принципам порядку та відповідальності, що є важливим для дотримання законності і правопорядку. У результаті розгляду справи суд задовольнив позов повністю, скасував винесену постанову, а також надіслав справу про притягнення до адміністративної відповідальності на новий розгляд¹. Таким чином, суд визнав дії поліцейського такими, що не відповідають Основному Закону України, адже має місце порушення права на забезпечення безпеки життя та здоров'я позивача. Отже, орган правосуддя резюмував пріоритет життя й безпеки громадянина, зокрема під час провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Висновки

Зважаючи на перманентні загрози з боку держави-агресора, забезпечення безпеки в процесі відправлення правосуддя є пріоритетним завданням держави. З метою нівелювання проблеми доступу до судів, які розташовані на тимчасово окупованих територіях або у безпосередній близькості до лінії зіткнення, та забезпечення безпеки законодавцем здійснена імплементація принципу екстериторіальності та надано низку рекомендацій щодо відправлення правосуддя під час сигналів повітряної тривоги. Зокрема, учасникам судового процесу, зважаючи на наявну безпекову ситуацію, рекомендовано брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Так, відправлення правосуддя в дистанційній формі сприяє дотриманню розумних строків розгляду судової справи, оперативності провадження, а також забезпеченню права кожного на доступ до правосуддя з урахуванням безпекових аспектів. Однак існує низка причин та чинників, котрі перешкоджають реалізації цієї можливості, зокрема відсутність технічної можливості суду забезпечити дистанційний формат, необґрунтованість підстав і причин участі особи в засіданні в режимі відеоконференції та відсутність права на участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами суду (це стосується свідків, перекладачів, спеціалістів та експертів). Окрім того, у судовій практиці існують випадки надмірного формалізму та прецеденти, у яких адміністративні суди не володіють актуальною

¹ Рішення Тернопільського міськрайонного суду від 06.05.2024 : справа № 607/2277/24, провадження № 2-а/607/101/2024 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118854271> (дата звернення: 05.12.2024).

нормативно-правовою базою, що спричиняє відмову особі у праві брати участь у засіданні в дистанційному режимі.

Викладене дає підстави стверджувати, що актуальним є розширення можливостей безпечного відправлення правосуддя, зокрема шляхом удосконалення електронного судочинства або створення відповідних інструментів, які дадуть змогу підвищити доступність судочинства та сприятимуть захисту права на безпеку життя і здоров'я кожного учасника судового процесу.

Список бібліографічних посилань: 1. Довгополий Є. І., Вітко А. К., Шляховчук М. В., Маслов М. С. Особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. Вип. 15. С. 284–291. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2023-15-284-291>. 2. Соломаха А. Г. Особливості здійснення адміністративного судочинства в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 316–319. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/73>. 3. Федоренко Т. В. Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану. *Сучасний науковий журнал*. 2023. Вип. 1 (1). С. 46–51. DOI: <https://doi.org/10.36994/2786-9008-2023-1-6>. 4. Тихонова Д. С. Реалізація в умовах воєнного стану електронного адміністративного судочинства. *Європейські перспективи*. 2023. № 3. С. 24–29. DOI: <https://doi.org/10.32782/ep.2023.3.3>. 5. Михайліна Т. В., Жаровська І. М., Кривешко І. В. Діджиталізація адміністративного судочинства та інформаційна культура судді. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2023. № 37. С. 343–348. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8099922>.

Надійшла до редколегії 09.12.2024

Прийнята до опублікування 15.01.2025

Kolesnikova M. V., Lemeshenko A. V. Administrative proceedings adaptation to security challenges under martial law

The constitutional right to judicial protection is inalienable and inviolable, and the inadmissibility of suspending the functioning of the judiciary and, at the same time, permanent threats to the security of participants to the judicial process, hostilities on the territory of the State and other destructive changes require a prompt response to ensure the uninterrupted conduct of judicial proceedings and create a safe environment for this. Therefore, there is a need for an in-depth analysis of the impact of the security aspect on the organisation and functioning of the administrative justice mechanism under martial law, and this is the purpose of the article. The subject of the study is the security barriers to the functioning of administrative courts and the ways to neutralise these barriers. The methodological basis of the study is the integrated use of the principles and means of general scientific methods of scientific knowledge (methods of system analysis, synthesis, induction and deduction), as well as certain methods of private and special scientific groups, in particular, statistical, comparative and dogmatic methods.

The main security barriers to the administration of justice in the context of permanent threats of shelling are identified, in particular, such barriers include difficulties in physical access to courts, given the close proximity to the contact line, and the inability to organise a fully secure environment during the consideration of administrative cases. The attention is focused on the regulation of the process of participation in a court hearing via videoconference and the peculiarities of practical implementation of this opportunity in administrative proceedings. The author concludes that expanding the possibilities of safe administration of justice by improving e-justice or creating tools which will facilitate greater access to justice and protect the right to ensure the safety of life and health of each participant to the court proceedings is an urgent and priority task.

Keywords: administrative proceedings, security barriers, videoconference meetings, martial law, electronic justice.

